

МАТЕРІАЛИ
ДРУКУЮТЬСЯ
УКРАЇНСЬКОЮ,
АНГЛІЙСЬКОЮ
ТА ПОЛЬСЬКОЮ
МОВАМИ

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ТА СОЦІАЛЬНА РОБОТА

№ 1 (7), 2026

заснований у 2023 році

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор –

ВАСЯНОВИЧ ГРИГОРІЙ ПЕТРОВИЧ, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Україна

Члени редакційної колегії

АФАНАСЬЄВ ДМИТРО МИКОЛАЙОВИЧ, кандидат соціологічних наук, доцент, завідувач кафедри соціології та соціальної роботи, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Україна

БАЛДИНЮК ОЛЕНА ДМИТРІВНА, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Україна

БОРУЦКА АННА, доктор наук, професор, професор університету, Військовий технологічний університет, Республіка Польща

ЛОГВИНЕНКО ВІКТОРІЯ МИХАЙЛІВНА, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Україна

ОРОС ОЛЕКСАНДРА БОГДАНІВНА, кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології і соціальної роботи, керівниця Науково-дослідницького центру вивчення насильства, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Україна

ПЛАТАШ ЛАРИСА БРОНІСЛАВІВНА, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології, Міжрегіональна академія управління персоналом, Україна

ПРОТАС ОКСАНА ЛЮБОМИРІВНА, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна

САБАТ НАТАЛІЯ ІВАНІВНА, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна

ФЕЛТИНОВСКИ МАРІУШ, PhD, представник декана з питань освіти у галузі внутрішньої безпеки; Факультет соціальних наук, Університет VIZJA, Республіка Польща

ЦЮПРИК АНДРІЙ ЯРОСЛАВОВИЧ, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Україна

ШИКУЛА-П'ЄЦ БАРБАРА, доктор філософії, завідувач кафедри соціальних наук, Університет Пожежної Безпеки, Республіка Польща

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

ЗАСНОВНИК І ВИДАВЕЦЬ

Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності (ЛДУ БЖД)

ЗАРЕЄСТРОВАНО

Національною радою України з питань телебачення
і радіомовлення: Рішення № 414 від 22.02.2024
Ідентифікатор медіа: R30-02802

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Львівський державний університет безпеки
життєдіяльності (вул. Клепарівська, буд. 35, м. Львів, 79007, адреса електронної пошти:
ldubzh.lviv@dsns.gov.ua, телефон: (032) 233 32 40).

Збірник внесено до переліку наукових фахових видань України
як друковане періодичне видання категорії «Б» Наказ МОН України № 920
від 26 червня 2024 року (додаток 6)

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради ЛДУ БЖД

(Протокол № 12 від 29.04.2026 р.)

Літературний редактор

Падик Г.М.

Відповідальний редактор

Нагірняк М.Я.

Комп'ютерна верстка

Семенченко Ю.С.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

ЛДУ БЖД, вул. Клепарівська, 35, м. Львів, 79007

Контактний телефон:

(099) 60 66 532

E-mail:

ldubgd.soc@gmail.com

Збірник наукових праць «Публічне управління та соціальна робота» видається з 2023 року.
Запланована періодичність – 2 рази на рік. Тематична спрямованість: проблеми соціальної роботи,
публічного управління, історії соціальної роботи та публічного управління.

Дата розміщення онлайн: 22.05.2026. Дата друку: 29.05.2026.
Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 21,13. Зам. № 526/411. Наклад 150 прим.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний. Цифровий друк.
Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.

ЗМІСТ

А. Ф. Лозинський, Р. В. Лаврецький
ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ
СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО
ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ
(ВІД ЕПОХИ АНТИЧНОСТІ
ДО КІНЦЯ ХІХ СТ.)

180

**Т. Л. Лях, Т. П. Спіріна,
А. В. Дуля, О. В. Швед**
МОНІТОРИНГ ТА ОЦІНЮВАННЯ
СОЦІАЛЬНИХ ПРОЄКТІВ
ПІДТРИМКИ ВНУТРІШНЬО
ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ГРОМАДАХ,
НАБЛИЖЕНИХ ДО ЗОНИ БОЙОВИХ
ДІЙ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ФАХІВЦІВ
ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

187

В. П. Мороз
МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ
ДО СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ
ВРАЗЛИВИХ КАТЕГОРІЙ СТУДЕНТІВ
У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

197

**Є. Ю. Пліско, А. С. Брусенко,
О. І. Холодний, І. В. Лукашова**
РОЛЬ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
У ФОРМУВАННІ СТРЕСОСТІЙКОСТІ
ТА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ
ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

203

Т. В. Семігіна, О. Ю. Столярик
ПРОФЕСІЙНА ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ
СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ:
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ
ТА МАТРИЧНА МОДЕЛЬ

210

О. С. Сорокіна
ПАРТНЕРСТВО ВИПУСКНИКІВ
ТА НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
ЯК ІНСТРУМЕНТ ВДОСКОНАЛЕННЯ
КОМПЕТЕНЦІЙ МАЙБУТНІХ
СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

218

В. А. Танцюра
ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА
ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ НАПРЯМИ
ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ
УКРАЇНИ

224

CONTENTS

A. F. Lozynskyi, R. V. Lavretskyi
HISTORICAL ASPECTS OF THE
FORMATION OF THE SOCIAL
PROTECTION SYSTEM
(FROM ANTIQUITY TO THE LATE
19TH CENTURY)

**T. L. Liakh, T. P. Spirina,
A. V. Dulia, O. V. Shved**
MONITORING AND EVALUATION
OF SOCIAL SUPPORT PROJECTS
FOR INTERNALLY DISPLACED
PERSONS IN COMMUNITIES
NEAR THE FRONTLINE:
CHALLENGES FOR SOCIAL
WORKERS

V. P. Moroz
METHODOLOGICAL APPROACHES TO
SOCIAL SUPPORT FOR VULNERABLE
GROUPS OF STUDENTS IN HIGHER
EDUCATION INSTITUTIONS

**Ye. Yu. Plisko, A. S. Brusenko,
O. I. Kholodnyi, I. V. Lukashova**
THE ROLE OF PHYSICAL CULTURE
IN FORMING STRESS RESISTANCE
AND SOCIAL ADAPTATION OF
HIGHER EDUCATION STUDENTS

T. V. Semigina, O. Yu. Stoliaryk
PROFESSIONAL RESILIENCE
OF SOCIAL WORKERS:
EMPIRICAL STUDY
AND A MATRIX MODEL

O. S. Sorokina
PARTNERSHIP BETWEEN
GRADUATES AND EDUCATIONAL
INSTITUTION AS A TOOL FOR
IMPROVING THE COMPETENCES
OF FUTURE SOCIAL WORKERS

V. A. Tantsiura
ORGANIZATIONAL STRUCTURE AND
FUNCTIONAL DIRECTIONS OF SOCIAL
SERVICE CENTERS OF UKRAINE

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2026-1-25>

А. Ф. Лозинський, Р. В. Лаврецький

*Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
м. Львів, Україна*

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7282-6299> – Лозинський А. Ф.
<https://orcid.org/0009-0008-3275-1569> – Лаврецький Р. В.

lozynskiy@gmail.com

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ (ВІД ЕПОХИ АНТИЧНОСТІ ДО КІНЦЯ ХІХ СТ.)

Стаття присвячена висвітленню історичних аспектів формування системи соціального захисту населення від античності до кінця ХІХ ст. Обґрунтовано, що сучасна соціальна політика держави неможлива без урахування історичного досвіду, адже саме він визначає еволюцію принципів соціальної солідарності та відповідальності між державою, громадою і особою.

Автори статті доводять, що у сучасній науковій літературі недостатньо висвітлені та систематизовані механізми переходу від релігійно-благодійних практик до інституціоналізованих державних моделей соціального страхування наприкінці ХІХ ст.

Встановлено, що на ранніх етапах розвитку суспільства соціальний захист мав несистемний характер і проявлявся у формах особистої доброчинності, родинної підтримки та громадської взаємодопомоги.

Показано, що у державах Стародавнього Сходу, Греції та Риму виникають перші елементи державного регулювання допомоги нужденним, зокрема у вигляді роздач хліба та діяльності громадських фондів. У середньовіччі в Європі провідну роль у соціальній підтримці відіграла християнська церква, яка організувала притулки, лікарні та благодійні установи. Водночас розвивалися форми цехової взаємодопомоги та громадської опіки.

Доведено, що у ХІV–ХVІІ ст. відбувається поступове юридичне оформлення соціальної допомоги, з'являються перші державні та муніципальні механізми підтримки населення, хоча вони часто поєднувалися з репресивними заходами щодо бідняків. У Східній Європі діяло чимало законів, які забороняли професійне жебрацтво, а місцеві органи самоврядування великого значення приділяли питанням профілактики та боротьби з проявами соціальної патології, такими, як пияцтво, проституція та інфантицид. В епоху Просвітництва утверджується ідея соціальної відповідальності держави та права людини на допомогу.

Особливу увагу приділено переходу у другій половині ХІХ ст. від благодійності до інституціоналізованих систем соціального страхування, що стало підґрунтям сучасних моделей соціального захисту. Зроблено висновок, що розвиток соціального захисту є результатом тривалої еволюції від морально-етичних норм до правових гарантій і відображає зростання ролі держави у забезпеченні соціальної безпеки населення.

Ключові слова: соціальний захист, історія соціальної політики, соціальна допомога, благодійність, державне регулювання, церковна опіка, соціальне страхування, взаємодопомога, соціальна відповідальність держави, генеза соціального захисту.

HISTORICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF THE SOCIAL PROTECTION SYSTEM (FROM ANTIQUITY TO THE LATE 19TH CENTURY)

This article addresses the historical aspects of the formation of the social protection system from antiquity to the end of the 19th century. It is argued that modern state social policy is unattainable without considering historical experience, as it defines the evolution of the principles of social solidarity and responsibility between the state, the community, and the individual.

The authors contend that current scholarly literature lacks sufficient coverage and systematization of the mechanisms governing the transition from religious and charitable practices to institutionalized state models of social insurance in the late 19th century.

It has been established that during the early stages of societal development, social protection was non-systemic, manifesting through personal charity, familial support, and communal mutual aid. The study shows that the states of the Ancient East, Greece, and Rome saw the emergence of the first elements of state regulation regarding assistance to the needy, particularly through grain doles and the activities of public funds. In Medieval Europe, the Christian Church played a leading role in social support, organizing shelters, hospitals, and charitable institutions. Simultaneously, forms of guild-based mutual aid and community guardianship evolved.

The research demonstrates that between the 14th and 17th centuries, a gradual legal formalization of social assistance occurred. The first state and municipal mechanisms for public support emerged, though they were often coupled with repressive measures against the poor. In Eastern Europe, numerous laws prohibited professional mendicancy, while local urban and rural self-government bodies placed significant emphasis on the prevention and mitigation of "social pathologies," such as alcoholism, prostitution, and infanticide. During the Enlightenment, the idea of state social responsibility and the human right to assistance gained firm ground.

Particular attention is paid to the transition in the second half of the 19th century from philanthropy to institutionalized social insurance systems, which laid the foundation for modern social protection models. It is concluded that the development of social protection is the result of a long evolution from moral and ethical norms to legal guarantees, reflecting the increasing role of the state in ensuring the social security of the population.

Key words: social protection, history of social policy, social assistance, charity, state regulation, church guardianship, social insurance, mutual aid, social responsibility of the state, genesis of social protection.

Постановка проблеми та її зв'язок із науковими та практичними завданнями. На сучасному етапі цивілізаційного розвитку соціуму питання соціального захисту людини є важливою складовою державної політики кожної демократичної країни. Виважена соціальна політика держави зберігає стабільність у суспільстві, тим самим дозволяючи йому розвиватися без потужних потрясінь, заколотів і революцій. Раціональний пошук новітніх систем соціального захисту населення неможливий без врахування історичного фундаменту, на якому ці системи будувалися упродовж століть людської цивілізації.

Соціальний захист від античності до Нового часу розглядався як форма релігійної благодійності чи елемент примусу і контролю над бідністю. Наприкінці XIX ст. відбувся перехід від концепції «допомоги бідним» до створення системи соціального страхування працездатного населення. Нині серед теоретиків та практиків соціальної сфери можна спостерігати як ідеалізацію, так і повне ігнорування історичного досвіду розвитку системи соціального захисту населення. Це в умовах цифровізації, старіння

населення, конкуренції різних національних концепцій та підходів до питань соціального захисту, призводить до суттєвих труднощів у формуванні державної соціальної політики. Отже, з'явилася потреба у виокремленні та систематизації історичних віх еволюції соціального захисту. Це дозволить на історичних прикладах підтвердити тяглість принципів солідарності та окреслити межі відповідальності держави, громади та особи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій із цієї проблеми. Аналіз вітчизняного та зарубіжного наукового доробку з проблем генезису соціального захисту дозволяє виокремити кілька ключових етапів та концептуальних підходів до розуміння цієї проблеми. Основою для розуміння філософії допомоги нужденним є праці античних мислителів. Зокрема, Марк Тулій Цицерон в трактатах «Про державу» та «Про закони» обґрунтовує думку, що справедливість є основою держави, а обов'язок опіки над громадянами випливає з природного права [14]. В подальшому ці погляди лягли в основу ідей європейського гуманізму. Розвиваючи цю тему, відома

українська дослідниця Лариса Азарцева піддала аналізу меценатство як специфічну форму благодійності, що була не лише актом доброї волі, а й інструментом розвитку культури та стабілізації античного соціуму [1]. Саме в державах Стародавнього Сходу та античної Європи відбувся перехід від стихійної допомоги до регламентованих державою роздач хліба та створення перших громадських фондів.

Еволюції соціальної допомоги в українських землях у часи Русі й Литовсько-Польської доби присвячені наукові праці Наталії Полонської-Василенко [9] та Миколи Котляра [8]. Вони, зокрема, підкреслюють роль князівської влади в реалізації християнської моделі опіки. Лариса Рошина детально дослідила Литовсько-Польську добу на території України, зосереджуючи увагу на діяльності церковних братств та шпиталів, що стали першими інституційними формами соціальної допомоги в умовах бездержавності [10]. Соціальну роботу як цілісний історичний процес, де особливе місце посідає козацька самоорганізація та система соціальної взаємодопомоги на Січі, детально висвітлив Ананій Горілий [4].

Перехід від філантропії до державної системи соціального захисту проаналізовано в дослідженнях Артема Гончарова [4] та Володимира Собченка [12], де автори довели, що соціальний захист еволюціонував від релігійної милостині до юридично закріплених прав громадян. Вітчизняні дослідники Тетяна Денисенко [5] та Андрій Стопчак [13] детально обґрунтували тезу про те, що системні зміни у соціальному захисті відбувалися паралельно з еволюцією державних структур, де останні поступово перебрали на себе функцію гарантування безпеки окремому індивіду. Віталій Деріга в контексті соціальної політики підкреслив, що ці процеси були частиною ширшої гуманізації державного управління [6].

Для порівняльного аналізу в даному дослідженні важливе значення мають праці зарубіжних дослідників. Наприклад, Абрам де Сваан пропонує соціологічну концепцію «взяття під державну опіку» [15]. Уолтер Траттнер та Майкл Кац проаналізували американську та англійську традиції соціального захисту, зокрема шлях від жорстоких «законів про бідних» та робітничих будинків до сучасного розуміння соціальної відповідальності [22; 24]. Герхард Ріттер та Ернест Пітер Хеннок здійснили історичний аналіз німецької та британської моделей соціального захисту [16; 20]. Зокрема, особливу увагу приділено реформам Отто фон Бісмарка, які заклали фундамент обов'язкового соціального страхування. Пітер Болдуїн та Йоста Еспінг-Андерсен

дослідили соціальну солідарність як рушійну силу реформ [19; 23]. Пол Спікер та Джеральд Хандель розробили загальну теорію «держави добробуту», розглядаючи західне суспільство як простір постійної боротьби за розширення соціальних гарантій [18; 21].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значний науковий доробок вітчизняних та зарубіжних учених, низка аспектів історичного розвитку системи соціального захисту населення залишаються недостатньо дослідженими. Потребує подальшого уточнення питання взаємозв'язку між розвитком форм соціальної допомоги та зміною суспільних уявлень про відповідальність держави, громади й особи на різних етапах історичного розвитку. Недостатньо вивченими і систематизованими є механізми переходу від релігійно-благодійних практик до інституціоналізованих державних моделей соціального страхування наприкінці XIX ст. Крім того, бракує комплексного узагальнення історичного досвіду з урахуванням сучасних викликів, таких як цифровізація та демографічні зміни, що ускладнює адаптацію перевірених історичних підходів до сучасної соціальної політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головним завданням державної соціальної політики є пошук мирного, правового шляху вирішення конфліктів, забезпечення «правильного розвитку політичного життя», «легальної боротьби» усіх інтересів та ін. [6, с. 9]. Але ж, як відомо, будь-яка соціальна чи правова система не може мати сталого характеру упродовж усієї цивілізаційної історії людства, а навпаки, проходить поступові етапи виникнення, формування та становлення, що перебувають у тісному взаємозв'язку з розвитком самого суспільства та його найвищої організованої форми – держави.

Ретроспективний погляд на процеси формування соціального захисту населення як соціокультурного феномену, а пізніше й державної системи, показує, що вони розпочалися практично одночасно з історією самого людського соціуму та виходять із природи людини, її моральних засад та принципів, прагнення до соціальної справедливості, що підтверджується висловом давньоримського мислителя Марка Тулія Цицерона: «якщо справедливість не виходить із природи, то її взагалі не існує, а встановлена заради чієїсь користі буде знищена в інтересах користі інших» [14, с. 147]. За багатовікову історію людства політико-правова думка світу напрацювала чимало теоретичних проектів суспільного примирення, побудови гармонійного

державного устрою на засадах рівності, свободи та соціальної справедливості. Водночас проблема виникнення і еволюції соціального захисту, перш за все, як соціокультурного явища, його ролі за різних історичних епох та систем суспільних відносин й досі залишається дискусійною, оскільки в наукових колах відсутня єдина визнана думка означеної наукової проблематики.

Аналіз стародавніх культур надає підстави перенести точку відліку формування зародків соціального захисту як соціокультурного феномену людства на кілька тисячоліть тому – у часи стародавнього Близького та Далекого Сходу. Саме тут уперше було зафіксовано перехід від «варварства» до цивілізації, що означало формування нового типу свідомості й виникнення культури принципово нового типу, яка, у тому числі, була пов'язана з новими видами суспільної практики [1, с. 91]. Найдавніші відомості про соціальну допомогу знайдено у Вавилоні та Давньому Єгипті. Недарма вважається, що одним із перших документів, де були відображені своєрідні уявлення про соціальну справедливість, були Закони вавилонського царя Хаммурапі, що датуються 1750 р. до н. е. [13]. В історії Давнього Китаю суттєву роль у розвитку ідей соціальної допомоги відіграло вчення Конфуція, який вважав засобом підтримки справедливого порядку не закон, а дотримання традицій і моральних основ, що закріплюють образ ідеальної поведінки [2].

Однак, засади державного регулювання благодійності й опіки як структурних елементів системи соціального захисту, на думку українського історика М. Дмитрієнко, були закладені в державах Стародавньої Греції та Риму, оскільки саме в грецьких полісах та Римській республіці формується розвинуте громадянське суспільство, у якому держава та багатії вважають своїм обов'язком підтримувати нужденних. У грецьких полісах поширеною була практика допомоги військовим, які втратили здоров'я та дітям-сиротам військових. Піклування про них брала на себе держава. Проте для того, щоб отримати частку з державного фінансування, треба було належати до прошарку громадян полісу або Римської держави, так як лише на них розповсюджувалося піклування заможної аристократії та державної влади, всі інші категорії населення залишалися поза рамками благодійної допомоги [7]. У Римській імперії щоб запобігти народному невдоволенню, поширеною була практика безкоштовної роздачі хліба. Крім того, своєрідними касами взаємодопомоги стали збори внесків у професійних колегіях, які використовувалися для поховання членів громади та допомоги їх рідним.

За глибоким переконанням багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників означеної проблематики, початковими формами соціального захисту стали благодійництво та громадська опіка як перші своєрідні вияви соціальної політики у її сучасному розумінні. Витоки соціального захисту беруть свій початок із особистої доброчинності, яка притаманна природі людини, людському суспільству та еволюціонувала протягом тривалого часу від неорганізованих заходів до сучасних налагоджених систем на рівні держави. Особиста доброчинність завжди була властива людям як вияв природного співчуття і намагання підтримати в такий спосіб власний авторитет. Вияви доброчинності були адекватною відповіддю на суспільні потреби, оскільки з перших кроків цивілізації, коли сім'я, домогосподарство були основним виробничим осередком у суспільстві, цілком логічним було покласти турботу про непрацездатних на інших членів сім'ї. Іншими словами, до появи держави захист нужденних здійснювався в формі особистої та громадської доброчинності і, як правило, не мав ознак системності, тому й не може вважатися окремим історичним етапом розвитку соціального захисту населення [17, с. 97].

Вітчизняний вчений А. Гончаров на основі дослідження особливостей та основних напрямів генезису соціального захисту населення запропонував виокремити такі історико-правові форми соціального захисту: приватна благодійність, державна опіка і власне соціальний захист як спільна справа держави та громадянського суспільства [3, с. 8]; а А. Стопчак, виокремлюючи етапи розвитку системи соціального захисту, першим з них пропонує вважати часовий проміжок від II ст. до н. е. до кінця X ст., зазначаючи, що цей період характеризується відсутністю законодавчо оформлених механізмів та системних форм надання соціального забезпечення [13]. Подібної думки дотримується й інший вітчизняний дослідник В. Собченко, який також виділяє просту (неорганізовану) добродійність в окремий етап, обмежуючи його вже більш широкими часовими рамками – до XVI ст. [12, с. 216].

Треба підкреслити, що у період Середньовіччя визначальною стає християнська концепція допомоги нужденним, як способу спасіння душі. При церквах і монастирях існували їдальні, госпіталі й притулки для подорожніх та немічних. Громади віруючих і чернечі ордени часто брали на себе обов'язок збору коштів на подібні потреби та дієвої допомоги нужденним. В містах, де існували цехові корпорації ремісників та торговців, створювалися спеціальні фонди для

солідарної підтримки членів чеху у випадку хвороби, смерті, пожежі та інших лих.

На думку вітчизняної дослідниці Л. Рошиної, в XIV–XVII ст. у Західній Європі відбувається юридичне оформлення норм державної соціальної допомоги на засадах гуманізму, що знайшло відображення в основних правових документах тієї доби. На селі піклування про бідних, немічних, сиріт та старців було покладено на сільські громади, у містах цим займалися муніципалітети. В цей час були розповсюджені чотири основні форми (системи) соціальної допомоги та підтримки нужденних: церковно-монастирська система, світська (приватна) благодійність, общинне опікування нужденними на селі, державно-муніципальна система допомоги та взаємодопомоги. Основними напрямками діяльності держави і суспільства у сфері соціальної допомоги були профілактика бідності та боротьба з проявами соціальної патології [10, с. 117–119].

У наукових працях з історії соціальної роботи та благодійності А. Горілого і П. Власова, автори торкаються питання прогресивного характеру соціальних гарантій населенню з боку східноєвропейських держав та видів державної соціальної допомоги закріплених у Литовських статутах. Система покарання до маргінальних прошарків населення у Великому князівстві Литовському була набагато м'якшою, ніж в інших країнах Європи [4, с. 17]. Вітчизняні історики М. Котляр і С. Кульчицький зазначають, що у Східній Європі діяло чимало законів, які забороняли професійне жебрацтво. До таких законів дослідники відносять, наприклад, статті Судебника Казіміра IV Ягеллончика 1468 р., «Устави замків, держав і дворів» Сигізмунда Августа (перша половина XVI ст.), спеціальний наказ короля Польського Яна Казіміра 1653 р. про жебраків та бідних. Так, колишніх кріпаків наказано було гнати з будь-якого населеного пункту. За надання притулку такій людині селян карали, а городян штрафували. [8, с. 67]. Місцеві органи самоврядування великого значення приділяли питанням профілактики та боротьби з проявами соціальної патології, такими, як пияцтво, проституція та інфантицид (узаконене вбивство неповноцінних дітей). На рівні держави у Східній Європі були передбачені заходи боротьби із пияцтвом та проституцією [9, с. 498].

У 1601 р. в Англії з'являється «Закон про бідних», що став першим світським законодавством у сфері контролю над бідністю. Закон був жорстоким і репресивним, адже його головною метою була боротьба проти безхатченків, створення робочих будинків, де бездомні мали відпрацьовувати їжу та житло.

З огляду на це, можна констатувати, що період XIV–XVII ст. характеризується у Європі формуванням та розвитком засад державної підтримки соціально вразливих верств населення при збереженні й заохоченні благодійної діяльності громад, церкви та приватних меценатів. Водночас, органи влади почали усвідомлювати обмеженість церковної опіки та приватної благодійності, у зв'язку із чим розпочинається пошук нових підходів і розуміння соціальної проблематики як складової відповідного рівня державного функціонування.

В епоху Просвітництва (XVIII ст.) бідність стали розглядати не як особисту провину самого бідняка, а як наслідок недосконалості суспільного устрою. Саме тому, одним з головних надбань Великої Французької революції (1789–1799 рр.) стає ідея, що право на допомогу є невід'ємним правом людини, і це право має реалізувати суспільство. Перші закони щодо соціального захисту населення в одній з найбільш демократичних держав Європи XVIII – початку XX ст. Габсбурзькій монархії були впроваджені у 1854 р. та стосувались лише працівників гірничої промисловості. З 1833 р. були введені так звані промислові інспекторати, що передбачали заходи для захисту жінок і дітей. Законом «Про забезпечення випадків при праці», виданим у грудні 1887 р. введено обов'язкове страхування робітників від нещасних випадків на виробництві (внески сплачували працедавці), а з 1906 р. запроваджується страхування службовців (пенсійне й інвалідне). На сільське населення й сільських робітників австрійське соціальне страхування не розповсюджувалося [11].

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Результати проведеного дослідження демонструють, що система соціального захисту має глибоке історичне коріння і сформувалася внаслідок тривалої еволюції суспільних відносин, моральних уявлень та державних інституцій. Від первісних форм взаємодопомоги до запровадження соціального страхування наприкінці XIX ст. відбувався поступовий перехід до усвідомлення необхідності системної підтримки вразливих груп населення. На ранніх етапах соціальний захист базувався на доброчинності, громадській солідарності та релігійній допомозі. Античність започаткувала елементи державного регулювання, а в середньовіччі провідну роль відігравала церква. У XIV–XVII ст. з'являються перші правові норми соціальної допомоги, хоча підходи були суперечливими. В епоху Просвітництва утвердилася ідея відповідальності держави, що зрештою привело до

формування систем соціального страхування та сучасної соціальної політики. Отже, розвиток соціального захисту відображає перехід від моральних імперативів до правових гарантій і зростання ролі держави як ключового гаранта соціальної безпеки.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні взаємозв'язку між еволюцією соціального захисту та суспільною свідомістю, аналізі переходу від благодійності до страхових моделей у європейському контексті, а також осмисленні історичного досвіду з урахуванням сучасних викликів (цифровізація, демографічні зміни, трансформація ринку праці). Важливим є також розвиток міждисциплінарних підходів до дослідження соціального захисту населення.

Список літератури:

1. Азарцева Л. С. Вплив меценатства як форми благодійності на розвиток стародавніх культур. *Культура України*. 2015. Вип. 48. С. 86–96.
2. Благодійність у державах Стародавнього Сходу та Античному світі. URL: <http://lektsii.org/3-112400.html> (дата звернення: 29.03.2026).
3. Гончаров А. В. Теоретико-правові засади соціального захисту в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Луганськ, 2011. 18 с.
4. Горілий А. Г. Історія соціальної роботи в Україні. Тернопіль: ТАНГ, 2001. 68 с.
5. Денисенко Т. Становлення та розвиток системи соціального захисту населення в Україні. *Ефективність державного управління*. 2012. Вип. 33. С. 96–102.
6. Деріга В. В. Соціальна і гуманітарна політика. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. 178 с.
7. Дмитрієнко М., Ясь О. Благодійність як атрибут громадянського суспільства: історія і сучасність. URL: <http://www.vboabu.org.ua/news/1802.html> (дата звернення: 29.03.2026).
8. Котляр М., Кульчицький С. Шляхами віків: довідник з історії України. Київ : Либідь, 1993. 297 с.
9. Полонська-Василенко Н. Історія України-Русі: у 2 ч. Київ : Либідь, 1993. Ч. 1. 583 с.
10. Рощина Л. О. Соціальна допомога на українських землях в Литовсько-Польську добу. Наука. Релігія. Суспільство. 2009. № 4. С. 117–123.
11. Система пенсійного забезпечення в Україні: історичний аспект. URL: <http://www.sde.org.ua/component/k2/item/1536-pension-1.html> (дата звернення: 29.03.2026).
12. Собченко В. В. Історико-національні етапи розвитку соціального захисту населення. *Теорія та практика державного управління*. 2011. Вип. 4 (35). С. 216–229.
13. Стопчак А. Ю. Історичні аспекти виникнення та еволюції соціального захисту населення в Україні. URL: <http://revolution.anbest.ru/>

sociology/00274282_0.html (дата звернення: 29.03.2026).

14. Цицерон М. Т. Про державу. Про закони. Про природу богів / пер. з латин. В. Литвинов. Київ : Основи, 1998. 476 с.

15. De Swaan A. In Care of the State: Health Care, Education and Welfare in Europe and the USA in the Modern Era. Cambridge : Polity Press, 2015. 350 p.

16. Ritter G. A. Social Welfare in Germany and Britain: Origins and Development. Cambridge : Cambridge University Press, 2014. 256 p.

17. Skocpol T. Protecting Soldiers and Mothers: The Political Origins of Social Policy in the United States. Cambridge : Belknap Press of Harvard University Press, 1995. 736 p.

18. Spicker P. The Welfare State: A General Theory. Bristol : Policy Press, 2022. 256 p.

19. Baldwin P. The Politics of Social Solidarity: Class Bases of the European Welfare State 1875–1975. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 368 p.

20. Hennock E. P. The Origin of the Welfare State in England and Germany, 1850–1914: Social Policies Compared. Cambridge : Cambridge University Press, 2007. 396 p.

21. Handel G. Social Welfare in Western Society. New Brunswick : Transaction Publishers, 2011. 320 p.

22. Trattner W. I. From Poor Law to Welfare State: A History of Social Welfare in America. New York: Free Press, 1999. 432 p.

23. Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism. Princeton : Princeton University Press, 1990. 227 p.

24. Katz M. B. In the Shadow of the Poorhouse: A Social History of Welfare in America. New York : Basic Books, 1996. 432 p.

References:

1. Azartseva, L. S. (2015). Vplyv metsenatstva yak formy blahodiinosti na rozvytok starodavnykh kultur [The influence of patronage as a form of charity on the development of ancient cultures]. *Kultura Ukrainy*, (48), 86–96. [in Ukrainian].
2. Blahodiinist u derzhavakh Starodavnoho Skhodu ta Antychnomu sviti [Charity in the states of the Ancient East and the Ancient World]. (n.d.). Retrieved March 29, 2026, from <http://lektsii.org/3-112400.html> [in Ukrainian].
3. Honcharov, A. V. (2011). *Teoretyko-pravovi zasady sotsialnoho zakhystu v Ukraini* [Theoretical and legal foundations of social protection in Ukraine] (Extended abstract of candidate's thesis). Luhansk [in Ukrainian].
4. Horilyi, A. H. (2001). *Istoriia sotsialnoi roboty v Ukraini* [History of social work in Ukraine]. Ternopil: TANH [in Ukrainian].
5. Denysenko, T. (2012). Stanovlennia ta rozvytok systemy sotsialnoho zakhystu naseleennia v Ukraini [Formation and development of the social protection system in Ukraine]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*, (33), 96–102 [in Ukrainian].

6. Dereha, V. V. (2012). *Sotsialna i humanitarna polityka* [Social and humanitarian policy]. Mykolaiv: Vyd-vo ChDU im. Petra Mohyly. [in Ukrainian].
7. Dmytriienko, M., & Yas, O. (n.d.). Blahodiniist yak atrybut hromadianskoho suspilstva: istoriia i suchasnist [Charity as an attribute of civil society: history and modernity]. Retrieved March 29, 2026, from <http://www.vboabu.org.ua/news/1802.html> [in Ukrainian].
8. Kotliar, M., & Kulchytskyi, S. (1993). *Shliakhamy vikiv: dovidnyk z istorii Ukrainy* [Through the centuries: A handbook on the history of Ukraine]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
9. Polonska-Vasylenko, N. (1993). *Istoriia Ukrainy-Rusi* [History of Ukraine-Rus] (Vol. 1). Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
10. Roshchyna, L. O. (2009). Sotsialna dopomoha na ukrainskykh zemliakh v Lytovsko-Polsku dobu [Social assistance in Ukrainian lands during the Lithuanian-Polish period]. *Nauka. Relihiia. Suspilstvo*, (4), 117–123 [in Ukrainian].
11. Systema pensiinoho zabezpechennia v Ukraini: istorychnyi aspekt [The pension system in Ukraine: historical aspect]. (n.d.). Retrieved March 29, 2026, from <http://www.sde.org.ua/component/k2/item/1536-pension-1.html> [in Ukrainian].
12. Sobchenko, V. V. (2011). Istoryko-natsionalni etapy rozvytku sotsialnoho zakhystu naseleennia [Historical and national stages of development of social protection of the population]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, 4 (35), 216–229 [in Ukrainian].
13. Stopchak, A. Yu. (n.d.). Istorychni aspekty vynyknennia ta evoliutsii sotsialnoho zakhystu naseleennia v Ukraini [Historical aspects of the emergence and evolution of social protection of the population in Ukraine]. Retrieved March 29, 2026, from http://revolution.anbest.ru/sociology/00274282_0.html [in Ukrainian].
14. Cicero, M. T. (1998). *Pro derzhavu. Pro zakony. Pro pryrodu bohiv* [On the state. On the laws. On the nature of the gods] (V. Lytvynov, Trans.). Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
15. De Swaan, A. (2015). *In care of the state: Health care, education and welfare in Europe and the USA in the modern era*. Cambridge: Polity Press.
16. Ritter, G. A. (2014). *Social welfare in Germany and Britain: Origins and development*. Cambridge: Cambridge University Press.
17. Skocpol, T. (1995). *Protecting soldiers and mothers: The political origins of social policy in the United States*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press.
18. Spicker, P. (2022). *The welfare state: A general theory*. Bristol: Policy Press.
19. Baldwin, P. (2009). *The politics of social solidarity: Class bases of the European welfare state 1875–1975*. Cambridge: Cambridge University Press.
20. Hennock, E. P. (2007). *The origin of the welfare state in England and Germany, 1850–1914: Social policies compared*. Cambridge: Cambridge University Press.
21. Handel, G. (2011). *Social welfare in Western society*. New Brunswick: Transaction Publishers.
22. Trattner, W. I. (1999). *From poor law to welfare state: A history of social welfare in America*. New York: Free Press.
23. Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Princeton: Princeton University Press.
24. Katz, M. B. (1996). *In the shadow of the poorhouse: A social history of welfare in America*. New York: Basic Books.

А. Ф. Лозинський, Р. В. Лаврецький

Оглядова стаття

Дата першого надходження статті до видання: 13.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.05.2026